

Lain valta: ordoliberalismi ja eurooppalaisen talouskonstituution juuret

Timo Miettinen

Ilmestynyt Oikeus-lehdessä 2/2017, 46. vuosikerta, s. 206-223. Vertaisarvioitu.

Eurooppalaisten kansantalouksien pitkittyneet ongelmat sekä Euroopan talous- ja rahaliiton vuodesta 2009 jatkunut kriisi ovat herättäneet uutta mielenkiintoa eurooppalaisen talouspolitiikan oikeudellisiin, ideologisiin ja teoreettisiin lähtökohtiin (ks. esim. Habermas 2012, Tuori & Tuori 2014, Young 2014). Tämä kiinnostus on koskenut etenkin talous- ja rahaliiton ydintä, euroaluetta, ja sen rakenteellisia ongelmia kuten tuotantorakenteiden ja -sykliä epäyhtenäisyyttä, vaihtotaseiden epätasapainoja sekä vakaus- ja kasvusopimuksen heikkoutta (Sinn 2014). Ongelmien syitä koskeva analyysi on puolestaan riippunut useista teoreettisista ja poliittisista olettamuksista. Usein esitetyn tulkinnan mukaan Etelä-Euroopan valtiot olivat liian heikkoja liittyäkseen euroalueeseen; toisen hallitsevan näkemyksen mukaan Saksan asema valuuttakorissa oli alun perin liian määräävä, mikä johti euron liian korkeaan arvostukseen. Joko makrotaloudellinen koordinaatio on epäonnistunut – näin ajattelee esimerkiksi Olli Rehn kirjassaan *Myrskyn silmässä* (2012) –, tai liian pitkälle edennyt integraatio on luonut ”moraalikadon” mahdollisuuden.

Euroopan unionia koskevassa tutkimuksessa toisen maailmansodan jälkeisen talouspoliittisen integraation päälinjat jaotellaan usein kahteen mannermaiseen vaihtoehtoon (ks. esim. Labrousse & Weisz 2000). Yhtäältä eurooppalaista talouspoliittista koordinaatiota on määrittänyt ranskalainen ”talouspoliittisen hallinnan” (ransk. *gouvernance économique*) tai ”dirigismin” traditio, joka on korostanut aktiivisen makropoliittisen koordinaation merkitystä. Tämä perinne liitetään erityisesti toisen maailmansodan jälkeiseen nopean kasvun aikakauteen, jolloin useat eurooppalaiset valtiot korvasivat *laissez-faire* -tyyppisen ajattelun julkisiin investointeihin ja vastasyklisiin toimenpiteisiin nojaavalla talouspolitiikalla. Marshall-avun siivittämänä ja keynesiläisen politiikan keinoin valtioista muodostui merkittäviä talouspoliittisia toimijoita, jotka pitivät myös usein rahapolitiikkaa tiukasti käsissään: esimerkiksi 1960–1970-luvuilla Ranska devalvoi toistuvasti valuuttaansa

kilpailukyvyn saavuttamiseksi. Suhteessa eurooppalaiseen integraatioon talouspoliittista hallintaa ovat korostaneet varsinkin 1970-luvun alussa laadittu Werner-raportti sekä Jacques Delorsin johtaman komitean vuonna 1989 laatima hahmotelma talous- ja rahaliiton kehittämisestä (Streit & Mussler 1994).

Saksalaista ajattelua kutsutaan usein ”järjestyksen politiikaksi” (saks. *Ordnungspolitik*), mutta sen juuret ovat varsinaisesti *ordoliberalismiksi* kutsutussa taloustieteellisessä ja -poliittisessa ajattelussa (Vanberg 2001b, Meiers 2015). Ranskalaisen perinteen tavoin ordoliberalismi on painottanut valtion keskeistä roolia talouden toiminnassa, mutta valtiolle annettu rooli on ollut hyvin erilainen. Aktiivisen toimijan sijana valtio on nähty markkinatalouden oikeudellisen ja institutionaalisen kehikon turvaajana ja ylläpitäjänä (Bonefeld 2012). Valtion tehtävänä on luoda ne puitteet, jossa taloudellinen toiminta voi toteutua; sen on esimerkiksi aktiivisesti turvattava markkinataloudelle ominainen kilpailumekanismi vahvan kilpailulainsäädännön avulla. Samalla sen on huolehdittava markkinataloudelle keskeisen hintavakauden säilyttämisestä riippumattoman rahapolitiikan keinoin.

Ordoliberalistiset ideat olivat keskeinen osa toisen maailmansodan jälkeisen saksalaisen talousihmeen kehitystä – erityisesti valtionvarainministeri Ludwig Erhardin myötä – ja niin sanotun ”sosiaalisen markkinatalouden” (*soziale Marktwirtschaft*) syntyä. Ordoliberalistien ajatukset vaikuttivat vahvasti niin Saksan edistyskelliseen kilpailulainsäädäntöön kuin Bundesbankin institutionaalisen kehyksen muotoutumiseen 1950-luvun loppupuolella (ks. esim. Haselbach 1994).¹ Euroopan talous- ja rahaliiton muotoutumisessa ordoliberalismilla on ollut keskeinen asema: Euroopan keskuspankin mandaatti on määritelty pitkälti Saksan keskuspankkitradition mukaisesti, ja niin sanotut Maastricht-kriteerit julkisen velan ja budjettialijäämän määristä painottavat oikeutta ja lakia keskeisenä talouspoliittisen koordinaation mekanismeina. Ordoliberalismin vaikutus onkin vahvin nimenomaan eurooppalaisen julkistalouden sääntelyssä.

Voidaan myös väittää, että eurokriisin hoito on tapahtunut pitkälti ordoliberalististen askelmerkkien mukaisesti (Tuori & Tuori 2014: 109–111; Young 2014: 126ff.). Kriisiä on

---

¹ Toki saksalaisen kilpailulainsäädännön taustalla olivat myös Yhdysvaltain esitykselliset uudistukset aina 1800-luvun lopulta lähtien (mm. Shearman Act 1890), jotka pyrkivät estämään monopolien ja kartellien syntyä.

hoidettu vahvistamalla talous- ja rahaliiton oikeudellista perustaa muun muassa ”fiscal compact”- ja ”two-pack/six-pack” -sopimusten kautta, jotka ovat antaneet komissiolle uusia valtuuksia kasvu- ja vakaussopimuksen toimeenpanon suhteen. Poliittisesti neutraalit ja toimeenpanevaa valtaa edustavat instituutiot kuten EKP ja EU-komissio ovat saaneet lisää valtaa varsinkin niin sanottujen ongelmamaiden talouspolitiikan hallinnassa. Euroopan laajuiset vastasykliset toimenpiteet ovat olleet vastatulessa, mitä on osaltaan edistänyt euroalueen valtioiden välinen luottamuspulla. Saksa ei ole ainoastaan euroalueen vahvin talous, vaan se näyttää voittaneen myös ideologisen kamppailun kriisiä koskevasta narratiivista: yhteisiä sääntöjä on rikottu, ja siksi EMU:n oikeudellista perustaa on vahvistettava.²

Kotimaisessa keskustelussa ordoliberalismi on jäänyt kuitenkin pääosin pienten akateemisten piirien vaalimaksi käsitteeksi. Esimerkiksi Ylen MOT-ohjelman haastattelussa 2.11.2015 valtionvarainministeri Alexander Stubb ei tunnistanut käsitettä lainkaan (”En tiedä, mikä on ordoliberaali”). On myös yleistä, että Euroopan talous- ja rahaliiton sääntöperustainen talouspolitiikka yhdistetään ennen kaikkea Bretton Woods -järjestelmän romahtamiseen ja tätä seuranneeseen monetarismin nousuun (esim. Moravcsik 1998). Tällöin myös Euroopan talous- ja rahaliiton keskeiseksi ideologiseksi viitepisteeksi valikoituu yhdysvaltalainen uusliberalismi (Patomäki 2012: 9).

Ordoliberalismi ja sääntöperustainen talouspolitiikka on kuitenkin leimallisesti eurooppalainen traditio, jonka juuret ulottuvat maailmansotien väliseen aikaan. Liikkeen ytimessä olivat niin sanotun Freiburgin kansantaloudellisen koulukunnan taloustieteilijät kuten Walter Eucken (1891–1950) ja Adolf Lampe (1897–1948). Yhdessä oikeustieteilijöiden kuten Franz Böhm (1895–1977) ja Hans Großmann-Doerthin (1894–1944) kanssa nämä taloustieteilijät muodostivat yhden keskeisimmistä kansallissosialistista talouspolitiikkaa kritisoineista foorumeista (”Freiburgin piiri”). Monet ordoliberalisteista joutuivat tosin lähtemään maanpakoon 1940-luvun kuluessa, mutta sodan päätyttyä heistä

---

² Saksan talouspoliittisen neuvoston jäsen Peter Bofinger totesikin *The Economist* -lehden haastattelussa 9.5.2015 olevansa jatkuvasti alakynnessä neuvoston neljää muuta ordoliberaalia taloustieteilijää vastaan: ”Olen viimeinen keynesiläinen – ja minusta tuntuu kuin olisin viimeinen mohikaani”.

tuli merkittäviä vaikuttajia Länsi-Saksan talouspolitiikan reformeissa, jotka painottivat kurinalaista rahapolitiikkaa ja vahvaa kilpailulainsäädäntöä (Sally 1996).

Vaikka käsite ”uusi liberalismi” (saks. *neue Liberalismus*) syntyi juuri ordoliberalien parissa, Euckenin ajatukset valtion roolista ja sosiaalipolitiikasta erosivat merkittäväällä tavalla uusliberalismin keskeisinä oppi-isinä pidettyjen Friedrich Hayekin ja Ludwig von Misesin näkemyksistä. Näkemyserot kärjistyivät varsinkin uusliberalistien keskeisimpänä kohtaamispaikkana pidetyn Mont Pélerin Societyn ensimmäisessä kokouksessa, minkä jälkeen Eucken otti tietoista etäisyyttä yhdysvaltalaisiin ja itävaltalaisiin taloustieteilijöihin (Vanberg 2001b: 17ff.). Ordoliberalismi ei ollut itävaltalaisen tai yhdysvaltalaisen uusliberalismin tavoin valtiokriittinen liike eikä se uskonut tarinaan markkinoiden luonnollisesta järjestäytymisestä. Kyse oli sitä vastoin ajattelutavasta, joka näki vahvan valtion ja perustuslaillisen järjestyksen edellytyksenä tehokkaalle markkinataloudelle.

Kansainvälisessä kirjallisuudessa toistuu usein näkemys, jonka mukaan ordoliberalismi syntyi reaktionä ennen kaikkea poliittisiin ja historiallisiin tapahtumiin kuten Saksan 1920-luvun hyperinflaatioon ja Weimarin tasavallan perustuslaillisiin ongelmiin (Bonefeld 2012: 633; Ptak 2009: 108ff.). Esimerkiksi Christopher Allen toteaa suoraan, että Freiburgin koulukunta ”nousi suorana vastauksena natsien harjoittamaan keskusvallan väärinkäyttöön” (Allen 2005: 200). Näkemys on kuitenkin yksipuolinen. Varsinkin Walter Euckenin ja Franz Böhmin tuotannossa korostuvat poliittisten tapahtumien sijaan taloustieteen sisäiset kysymykset sekä tieteenalan suhde tiedon järjestelmään kokonaisuutena. Ordoliberalistit eivät ainoastaan reagoineet päivänpolttaviin ongelmiin vaan pyrkivät rakentamaan taloustieteen perustojaan myöten uudelleen tavalla, joka yhtäältä takaisi sen täyden autonomian ja toisaalta tarjoaisi vahvemman teoreettisen oikeutuksen myös poliittisille ja oikeudellisille instituutioille. Tiivistäen voidaankin sanoa, että ordoliberalismin tavoitteena oli antaa liberalismille uusi tieteellinen perusta, joka rajoittaisi merkittäväällä tavalla poliittisen päätöksenteon alaa.

Tässä artikkelissa käsittelen ordoliberalismin ja niin sanotun sääntöperustaisen talouspolitiikan aatteellisia juuria erityisesti liikkeen johtohahmon Walter Euckenin tuotannossa. Kysymykseni on, miksi juuri laki ja oikeus valikoituivat Euckenin ajattelussa talouspoliittisen koordinaation keskeisiksi mekanismeiksi.

Vaikka historialliset tapahtumat vaikuttivatkin vahvasti ordoliberalismin agendaan, liikkeen perusmotiivit olivat vahvasti teoreettisia. Argumenttini on, että ordoliberalismin erityisyyttä voidaan lähestyä etenkin suhteessa Euckenin näkemyksiin taloustieteen menetelmällisestä perustasta ja normatiivisesta luonteesta. Nämä näkemykset voidaan tiivistää kahteen perusargumenttiin: (1) Taloustieteen käsitteet ja teoriat oli määriteltävä *puhtaan ideaalisesti* eli riippumattomina kaikista empiirisistä järjestelmistä, ja taloudellinen toiminta itse oli nähtävä ideaalisten suhteiden määrittämänä ”pelinä”. (2) Näiden suhteiden analyysin tuli tarjota näkemys ”optimaalisesta pelistä”, jolle ominaista on kilpailun maksimointi ja taloudellisen toimintaympäristön ennakoitavuus. Taloustieteen tehtävä on siis viime kädessä normatiivinen. Näiden vaatimusten taustalla voidaan nähdä Edmund Husserlin fenomenologinen filosofia, jonka Eucken näki yhdistävän mielenkiintoisella tavalla vaatimuksen konkreettisuudesta, eksaktiudesta ja tieteelle ominaisesta ideaalisuudesta.

Ordoliberalismille ominainen pyrkimys sitoa talouspolitiikan kysymykset lain ja oikeuden käsitteisiin – erityisesti niin sanotun ”talouskonstituution” (*Wirtschaftsverfassung*) ajatukseen – oli vahvasti sidoksissa näihin teoreettisiin lähtökohtiin. Väitteeni on, että laki ja oikeus valikoituivat talouspoliittisen koordinaation mekanismeiksi siitä syystä, että ne parhaiten toteuttivat Euckenin teorialle ominaista eksaktiuden, yleispätevyyden ja ennakoitavuuden vaatimusta. Laki onkin ymmärrettävä tässä yhteydessä kahdessa eri merkityksessä: yhtäältä ”luonnonlain” kaltaisena käsitteenä, joka kuvaa tiettyä ilmiöaluetta, ja toisaalta juridisessa merkityksessään normatiivisena periaatteena. Euckenin ajattelun erityisyys olikin juuri sen radikaalissa positivismissa: hän pyrki johtamaan lain normatiivisen voiman puhtaan ideaalista järjestyksestä.

1. Walter Eucken ja ordoliberalismin lähtökohdat

Euckenin ja ordoliberalistisen koulukunnan teoreettiset lähtökohdat olivat ennen kaikkea 1800–1900-lukujen keskusteluissa, jotka koskivat taloustieteen luonnetta ja asemaa tieteessä. Saksalaisten ja itävaltalaisien taloustieteilijöiden parissa tämä keskustelu tunnettiin ”menetelmäkiistana” (*Methodenstreit*), mutta sen ytimessä olivat laajemmat kysymykset taloustieteen kohteista ja sen käyttämien käsitteiden ja ideoiden luonteesta (esim.

Mäki 1997: 475ff.). Vielä 1800-luvulla taloutta koskevat kysymykset sijoittuivat pääosin ”poliittisen taloustieteen” alaan, ja taloustiede itse nähtiin osana moraalifilosofiaa. Monet klassisen poliittisen taloustieteen edustajista kuten Adam Smith, Karl Marx tai J.S. Mill olivat myös moraalifilosofoja, ja he liittivät talouden kysymykset vahvasti normatiivisiin kysymyksiin hyvästä yhteisöelämästä tai ihmisluonnosta.

Menetelmäkiistan taustalla oli erityisesti itävaltalaisen Carl Mengerin ajattelu, joka hyökkäsi vahvasti saksalaista ”historiallista koulukuntaa” vastaan. Historialliselle koulukunnalle, jonka keskeisimpänä edustajana pidetään Gustav von Schmolleria, oli ominaista lähestyä taloutta ennen kaikkea erilaisten historiallisten paradigmojen tai tyyppien kuten feodalismin, kapitalismin ja sosialismin kautta. Menger puolestaan korosti taloustieteen ylihistoriallista ja arvovapaata luonnetta, ja piti ensisijaisena lähestyä talouden prosesseja ”metodologisen individualismin” ohjastamana. Taloudellisten toimijoiden tuotantoa ja kulutusta koskevat ratkaisut – yksilöiden ”preferenssit” – ja näitä koskevat teoreettiset mallit oli nostettava taloustieteen keskiöön. Mengerin ajatukset vaikuttivatkin merkittävästi niin sanotun uusklassisen taloustieteen syntyyn ja matemaattisen metodien keskeisyyteen siinä.

Walter Eucken kutsui taloustieteen menetelmäkiistaa ”suureksi antinomiaksi” (1950: 47) ja asemoi itsensä näiden kahden ääripään väliin. Yhtäältä Eucken seurasi Mengeriä ja itävaltalaista koulukuntaa korostaessaan taloustieteen universalistista ja aprioristista luonnetta. Historiallisten yleistysten sijaan taloustieteen kohteena olivat universaalit eli yleispätevät lait, teorit ja propositiot. Toisaalta hän korosti historiallisen koulukunnan tavoin talouden kytköstä laajempiin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin ja eettis-poliittisiin kysymyksiin. Yksilöiden preferenssien tai valintojen mallintamisen sijaan taloustieteen oli pyrittävä muotoilemaan myös normatiivisia suosituksia, jotka voisivat tarjota apuvälineitä vakaan ja sosiaalisesti kestävä taloudellisen toimintaympäristön edistämiseksi. Taloustiede oli kytkettävä vahvemmin varsinkin oikeudellisiin kysymyksiin, jotka ovat avainasemassa modernien yhteiskuntien ja niiden talouspoliittisten ratkaisujen muotoutumisessa (Eucken 1989: 240). Kuten sekä Eucken että Franz Böhm korostivat, taloustiede oli laiminlyönyt erityisesti taloudellisen toiminnan perustuslaillisen ulottuvuuden – sen taloudellisten ja oikeudellisten instituutioiden kokonaisuuden, jota he itse kuvasivat talouskonstituution (*Wirtschaftsverfassung*) käsitteellä (Eucken 1989: 52ff.; Böhm 1937: xix).

Euckenin näkemykset taloustieteen tilasta muistuttavat monessa suhteessa Edmund Husserlin analyysia eurooppalaisen tieteen ”kriisistä” (Husserl 2012: 8–9).³ Husserl kuvasi tätä kriisiä erityisesti myöhäistuotannossaan, ja sen ytimessä oli ajatus modernin tieteen pirstoutumisesta ja erityisestä perustattomuudesta. Tämän perustattomuuden taustalla oli Descartesista ja Galileista lähtenyt vallankumous, joka asetti tieteellisen objektiivisuuden ihanteeksi matemaattisen eksaktiuden ja toistettavuuden. Matematiikasta tuli – Galileota mukaillen – tieteen ja luonnon kieli, mikä johti vähitellen merkittävään siirtymään tieteen sisäisessä hierarkiassa. Eksaktit tieteet kuten fysiikka nousivat kaiken tieteellisen tiedon malliksi – inhimillistä henkeä ja sen aikaansaannoksia kuten kulttuuria, historiaa ja politiikkaa hahmottava tutkimus alkoi näyttäytyä perustoiltaan subjektiivisena (2012: 30ff.). Lopputuloksena oli Husserlin mukaan tiedettä ja sen perustavia tehtäviä koskeva epäselvyys, erityistieteiden hajaantuminen ja käsitteelliset sekaannukset. Ennen kaikkea tiede oli menettänyt yhteytensä inhimilliseen ”elämismailmaan” (2012: 48), siihen luonnon ja inhimillisten merkitysten hallitsemaan kokonaisuuteen, johon kaikki tieteelliset abstraktiot ja ideat nojaavat. Fenomenologian, jota Husserl kutsui myös ”ankaraksi tieteksi”, oli kurottava umpeen tämä kuilu osoittamalla uusi tapa suhteuttaa tieteen käyttämät käsitteet konkreettiseen kokemukseen.

Ajatus tieteen ja elämismailman kuilusta hallitsi myös Euckenin analyysia taloustieteen tilasta. Hänen mukaansa taloustiede oli menettänyt suhteensa talouden konkreettisiin prosesseihin, ja sen teoreettinen luonne oli typistynyt puhtaaksi kalkyloinniksi ilman ankan käsitteellistä pohdintaa. Tästä syystä taloustiede oli palautettava juurilleen ja määriteltävän käyttämät teoreettiset käsitteet uudella tavalla. Teoksessaan *Grundlagen der Nationalökonomie* (alkup. 1939 [1950]) Eucken ottikin lähtökohdakseen Descartesilta tunnetun ”epäilyn menetelmän” ja sovelsi sitä taloustieteen peruskäsitteisiin. Tieteellisen tutkimuksen ensimmäisenä askeleena on pidättäytyä perinteen välittämistä käsitteistä ja pyrkiä ennakkoluulottomaan kuvaukseen kohteestaan:

---

³ Kyse ei ole satunnaisesta yhteydestä, sillä Husserl toimi filosofian professorina Euckenin saapuessa Freiburgiin hoitamaan taloustieteen professorin virkaa. Kollegiaalisen yhteistyön merkitys korostui erityisesti 1930-luvulla, jolloin Husserl eristettiin yliopiston piiristä juutalaistaustansa vuoksi.

Kuten Descartes kolme vuosisataa sitten, istun huonettani lämmittävän uunin vieressä. Se on melko tavallinen uuni, mutta sen katseleminen ohjaa minut peruskysymyksiä kohti. Mistä materiaalista se valmistettiin, kysyy tieteilijä. [...] Miksi se antaa lämpöä? Meidän kysymyksemme ovat toisenlaisia. Miksi uuni tuotettiin ylipäänsä? Miksi se asennettiin tähän nimenomaiseen huoneeseen? [...] Tiedämme jokapäiväisestä kokemuksesta että sen valmistamiseen vaadittiin erilaisia erikoistuneita palveluja, aina asentajien työstä kaivostyöntekijöiden tuottamaan hiileen ja malmiin, ja edelleen metallityöläisiin, jotka autoivat kaivostyössä tarvittavien laitteiden teossa. [...] Millä tavoin tätä kokonaisvaltaista työnjakoa kontrolloidaan kokonaisuudessaan, niin että jokaisella on pääsy niihin hyödykkeisiin, jotka ovat välttämättömiä olemassaololle? (Eucken 1950: 17; vrt. Eucken 1990: 3)

Euckenin lähestymistapa muistuttaakin tässä kohdin Husserlin ”fenomenologiseksi reduktioksi” (ks. Husserl 1950) kutsumaa menetelmää, jonka tarkoituksena on ”sulkeistaa” tarkastelun kohdetta koskevat olemis- ja pätevyysväitteet. Pidättäytymällä perinteen välittämistä tulkinnoista on taloutta Euckenin mukaan mahdollista lähestyä ennakkoluulottomasti, suhteessa sen peruskysymyksiin: Miksi hyödykkeitä ylipäänsä tuotetaan? Miten tuotanto ilmenee konkreettisesti hyödykkeessä, ja mikä on tuottajien suhde toisiinsa? On toki selvää, että modernin talouden tuotantosuhteet monimutkaisine jalostusketjuineen eivät suoraan ilmene yksinkertaisissa hyödykkeissä – tästä huolimatta kaikki tuotantoa ja sen yhteiskunnallisia ehtoja koskevat kysymykset viittaavat viime kädessä tähän taloudelliseen elämismailmaan. Husserlia mukaillen hyödykkeet ”korreloivat” yhtäältä inhimillisten tarpeiden ja toisaalta tuotantoketjun ja työnjaon kanssa, viime kädessä koko yhteiskunnallisen oikeusjärjestyksen ja arvotodellisuuden kanssa. Ymmärtääksemme taloudellisen toiminnan kokonaisvaltaisesti, Eucken toteaa, ”meidän on tiedettävä miten tämä prosessi rakentuu kokonaisuudessaan” (Eucken 1950: 18). Juuri tämän kokonaisuuden hahmottaminen on tieteen tehtävä.

Järjestyksen (*Ordnung*) käsitteen keskeisyys liittyikin vahvasti tähän pyrkimykseen, ja siitä tuli Euckenin ja ordoliberalismin merkittävimpiä heuristisia työkaluja (Eucken 1989: 58). Käsite viittasi laajasti niihin rakenteellisiin tekijöihin, jotka määrittävät niin yksityisiä

taloudellisia suhteita kuin yhteiskunnallista tuotantoa kokonaisuudessaan. Pelkän teknologisetuotannollisen organisoinnin sijaan järjestys viittasi taloudellisen toiminnan institutionaalisiin, oikeudellisiin ja henkisetmoraalisiin ulottuvuuksiin – myös niihin tapoihin, joilla subjektit mieltävät identiteettinsä ja suhteensa toisiin. Se pyrki tavoittamaan myös keskiaikaisen järjestyksen (Lat. *ordo*) käsitteeseen kuuluvan normatiivisuuden ja oikeudenmukaisuuden konnotaation: taloudellinen järjestys ei väistämättä merkitse sokeaa käskyvaltaa, vaan se koetaan subjektien taholta sisäisesti velvoittavana ja toivottuna (Eucken 1950: 373; Vanberg 2001b: 40).

Hieman Max Weberin tapaan Eucken puhui useasta historiallisesta ”järjestyksestä” – antiikin, keskiajan ja modernin tyypeistä –, joita kaikkia määrittää tietty tuotantotapa, kehitysaste ja työnjako (1950: 70ff.). Tieteen tehtävänä oli kuitenkin Euckenin mukaan ylittää pelkkä historiallisten variaatioiden analyysi ja tavoittaa kysymys järjestyksestä ”universaalina ongelmana” (1950: 30). Empiiristen yleistysten sijaan taloustieteen ytimeen tuli asettaa kysymys järjestyksestä ideaalisena muotona, jonka avulla on mahdollista tarkastella kaikkia olemassa olevia ja mahdollisia taloudellisen järjestyksen tyyppejä.

Tässä analyysissa keskeiseen asemaan nousi ”pelisääntöjen” (*Spielregeln*) käsite (Eucken 1950: 186ff.; Böhm 1937: 120). Ymmärtääksemme kulloisenkin taloudellisen järjestyksen yleistä luonnetta meidän on Euckenin mukaan kysyttävä, mitkä ovat ne yleiset periaatteet ja normit, jotka säätelevät taloudellisten toimijoiden vapautta ja mahdollisuuksia. Taloudelliset järjestelmät eivät siis erotu toisistaan niinkään työnjaon, teknologisen kehitysasteen tai valuuttajärjestelmän perusteella, vaan ennen kaikkea taloudellista toimintaa määrittelevien rakenteellisten periaatteiden perusteella: Kuka päättää tuotannon järjestämisestä? Kenellä on oikeus määrittää tuotantotavat ja hinnat?

Taloustieteen ja oikeuden tiivis suhde liittyikin olennaisesti tähän menetelmälliseen lähestymistapaan. Kysymys oikeudellisesta järjestyksestä – joka moderneissa valtioissa usein ratkaistaan perustuslaissa – muodostaa kaikkea taloudellista toimintaa koskevan eksistentiaalisen valinnan. Taloustieteen tehtävänä ei ole jättää tätä perustavaa valintaa ideologioiden tai poliittisten liikkeiden ratkaistavaksi, vaan sen on tarjottava rationaalinen perustelu oikeudenmukaisen ja resursseja parhaiten koordinoivan järjestelmän hyväksi.

Juuri tätä ordoliberalistit tarkoittivat puhuessaan ”talouskonstituution” ideasta sinä kokonaisratkaisuna, johon kaikki yksittäiset talouspoliittiset valinnat suhteutuvat (Eucken 1950: 83; Tuori & Tuori 2014: 14). Ilman talouskonstituution luomaa kokonaisratkaisua talouspolitiikka on vaarassa ajautua yksinomaan *ad hoc* -tyyppiseksi politikoinniksi, joka ainoastaan reagoi yksittäisiin ongelmiin.

Tässä suhteessa Euckenin kritiikki kohdistui sekä klassiseen että oman aikansa taloustieteeseen, joka oli monessa suhteessa sivuuttanut kysymyksen kapitalistisen markkinatalouden oikeudellisesta perustuksesta (1990: 374ff.). Sekä klassinen liberalismi että niin sanottu uusklassinen teoria pitivät markkinataloutta pohjimmiltaan luonnollisena ilmiönä, jota luonnehtii autonomia ja itseohjautuvuus. Osittain kyse oli jo 1700-luvun poliittisen taloustieteen kytöksistä biologisiin metaforiin ja ideoihin (mm. Mandevillen *Mehiläisten tarina*), jotka pyrkivät perustelemaan markkinoiden luonnollisuutta. Toisaalta kyse oli liberalismiin vahvasti kytkeytyvästä merkantilismin kritiikistä ja *laissez-faire*-ideologiasta, joka tietoisesti pyrki vähentämään valtion taloudellista vaikutusvaltaa (Sally 1996: 5). Sekä Venäjän sosialistinen vallankumous että eurooppalainen fasismin nousu olivat osoittaneet markkinatalouden olevan varsin haavoittuvainen järjestelmä, jonka toteutuminen oli riippuvainen niin sosiaalisesta koheesiosta kuin poliittis-oikeudellisesta kehikosta. Tästä syystä Eucken ajatteli, että myös klassisen liberalismien normatiivinen kysymys toimivasta ja tasapainoisesta markkinataloudesta oli asetettava uudella tavalla:

Ongelma ei ratkaise itsestään antamalla taloudellisten järjestelmien kasvaa spontaanisti. Vuosisatamme [1900-luku] on osoittanut tämän selvästi. Talouden järjestystä on muokattava tietoisesti. Talouspolitiikan erityisongelmat kuten kauppapolitiikka, luottojärjestelmä, monopolit tai veropolitiikka – sekä yhtiö- ja konkurssilainsäädäntö – ovat osa suurta kysymystä siitä, miten kansallista ja kansainvälistä taloutta on muokattava. (Eucken 1950: 314)

Ei olekaan yllättävää, että Michel Foucault päätyi 1970-luvun luennoissaan pitämään ordoliberalismia pohjimmiltaan idealistisena projektina, joka kyseenalaisti niin luonnon kuin traditionkin auktoriteettiaseman (2008: 172). Foucault’n luennot olivatkin ensimmäisiä,

joka selkeästi tunnisti Husserlin fenomenologian vaikutuksen ordoliberalismin ja erityisesti Euckenin lähestymistavassa. Hieman samaan tapaan kuin Husserl kritisoi psykologismia sen pyrkimyksestä redusoida logiikan lait yksinomaan empiirisiin tosiseikkoihin (kuten aivoihin tai empiiriseen tietoisuuteen), pyrki Eucken rakentamaan taloustieteen puhtaasti teoreettisena tieteenä, jonka objektiivisuus ei ole riippuvainen esimerkiksi yksittäisistä historiallisista kehitysvaiheista. Tätä varten Euckenin oli kuitenkin selvitettävä kaikkien yhteiskunnallisten tuotantomuotojen yleiset rakenteet eli niin sanotut *ideaalityypit*.

2. Talouden kaksi ideaalityyppeä

Euckenin ideaalityyppejä koskevan analyysin taustalla voidaan nähdä useita vaikuttimia. Yhtäältä hänen lähestymistapaansa vaikutti 1800-luvun lopun saksalaisessa filosofiassa käyty keskustelu ihmis- ja luonnontieteiden menetelmällisestä perustasta. Muun muassa Wilhelm Diltheyn ajatukset näiden tieteenalojen eri päämääristä synnytti vahvan vastareaktion uuskantilaisissa teoreetikoissa, jotka päätyivät korostamaan ihmis- ja luonnontieteiden perimmäistä yhteyttä. Esimerkiksi Heinrich Rickertin ja Badenin koulukunnan mukaan myös inhimillistä toimintaa tutkivien tieteenalojen tuli pyrkiä pysyviin yleispätevyyteen ja ideoihin. Max Weberin ajatus tieteilijän konstruoimista ”ideaalityypeistä” oli yksi vastaus siihen, mitä voisi olla ihmistieteille ominainen universaalisuus (Goldschmidt 2013). Toisaalta Euckenin ajatteluun vaikutti vahvasti Husserlin fenomenologialle ominainen pyrkimys sitoa ideaalisuus vahvasti osaksi kokemusta (Klump 2003). Eräs Husserlin fenomenologian keskeisistä näkemyksistä oli, ettei ideaalisuudessa ole kyse Platonin tarkoittamasta toismaailmallisesta alueesta eikä se noudata Kantin tiukkaa eroa ideaalisuuden ja reaalisuuden, ymmärryksen ja aistimellisuuden, välillä. Ideat ja kategoriat eivät ole konstruktioita vaan kokemuksessa itsessään ilmeneviä yleisyyksiä, joiden kautta maailma näyttäytyy meille merkityksellisenä kokonaisuutena.

Euckenin kritiikki marginalismia kohtaan liittyikin osittain juuri liikkeen kapeaan käsitykseen ideaalisuudesta. ”Sen sijaan, että he [muut taloustietelijät] etsisivät ja löytäisivät järjestystä ja yhteyksiä tosiasioiden näennäisestä kaaoksesta”, Eucken kirjoitti, ”he rakentavat tosiasioille rinnakkaisen käsitteiden sekamelskan” (1950: 54). Taloustieteen teoreettinen

ulottuvuus ei merkinnyt pelkkien ideaalisten hypoteesien rakentamista vaan konkreettisesta talousjärjestelmästä nousevien yleisyyksien systemaattista analyysia. Eucken kutsui tätä menetelmänsä aspektia ”morfologiseksi” (1950: 301): taloustieteilijän on jatkuvasti pidettävä huomionsa aktuaalisen talouden ilmiöissä, ja pyrittävä abstraktion keinoin ”puhdistamaan” sen yleiset muodot (kr. *morfe*) empiirisistä satunnaisuuksista. Esimerkiksi monopoleja ja luottokuplia koskevat ongelmat nousevat aina konkreettisesta taloudellisesta toimintaympäristöstä, mutta ne eivät palaudu yksiselitteisesti mihinkään historialliseen talousjärjestelmään. Ne ovat universaaleja ongelmia, jotka luonnehtivat kaikkia vapaaseen kilpailuun tai luotonantoon perustuvia talousjärjestelmiä.

Taloudellisten järjestysten analyysissaan Eucken päätyi erottamaan toisistaan kaksi ideaalityyppiä, ”vaihtotalouden” ja ”keskusjohtoisen talouden” (1950: 117; 1990: 21ff.). Kaikki aktuaaliset taloudelliset järjestelmät feodalismista sosialismiin ja kapitalismiin voidaan ymmärtää viime kädessä näiden kahden ideaalisen järjestyksen ilmentyminä: ”Mitään muunlaisia taloudellisen järjestyksen muotoja – tai jälkiä näistä – ei ole löydettävissä menneistä tai nykyisistä todellisista talouksista” (1950: 118). Edellä esitettyä järjestyksen käsitettä seuraten Eucken piti näitä muotoja elementaarisina vastauksina kysymykseen talouden ”pelisäännöistä”. Siinä missä keskusjohtoisen talouden tapauksessa tuotantoa koskevat ratkaisut ovat keskitetty yhdelle auktoriteetille, vaihtotaloudessa nämä ratkaisut ovat toimijoiden itsensä päätettävissä. Kyse on siis ennen kaikkea siitä, kuka päättää resurssien allokoinnista ja mikä on taloudellisten toimijoiden vapauden aste.

On toki huomattava, että Eucken täydensi luokitteluaan lukuisilla ideaalityyppien alamuodoilla (1950: 119). Keskusjohtoiset taloudet voivat olla tuotantomenetelmiltään täydellisesti jonkin auktoriteetin kuten valtion kontrolloimia, tai ne voivat sallia markkinoiden allokoida resursseja tietyillä aloilla. Vaihtotaloudet voivat puolestaan perustua joko tuotteiden suoraan vaihtoon tai erilaisiin raha- ja luottojärjestelmien olemassaoloon (1950: 129). On tärkeä huomata, etteivät konkreettiset taloudelliset järjestykset väistämättä kuulu suoraan kumpaankaan yläkategoriaan, vaan ne saattavat turvautua eri periaatteisiin vaihtelevissa tilanteissa (1950: 349). Esimerkiksi valtio saattaa järjestää tuotantonsa vaihtotalouden periaatteiden mukaisesti, mutta turvautua ulkomaankaupassaan keskusjohtoihin interventioihin kuten protektionismiin. Järjestyksen tunnistamiseksi onkin

Euckenin mukaan kiinnitettävä huomiota juuri kulloinkin valittuihin pelisääntöihin: juuri normatiivisen viitekehyksen valinta määrittää taloudellisen järjestyksen muodon työnjaon tai teknologisen kehitysasteen sijaan (1990: 23–24).

Vaikka Euckenin ideaalityyppjä koskeva analyysi oli varsin laaja, merkittävä osa hänen kriittisestä huomiostaan kiinnittyi keskusjohtoisen talouden ongelmiin (ks. Eucken 1948). Yksi keskeisimpiä analyysin seurauksia oli, ettei se asettanut aikansa fasistisia ja reaalisosialistisia talousjärjestelmiä vastakkain, vaan piti niitä saman ideaalityypin variaatioina (1990: 23). Molemmat olivat esimerkkejä keskusjohtoisen talouden järjestyksestä, jossa tuotantoa ja investointeja koskevat päätökset ovat yhden auktoriteetin käsissä. Tämän ideaalityypin keskeiset ongelmat voidaan jakaa kahteen, käytännölliseen ja moraaliseen. Yhtäältä resurssien tehokkaaseen allokontiin vaadittava informaatio on keskusjohtoisen talouden tapauksessa vaikeammin hallittavissa, mikä johtaa väistämättä heikompaan tehokkuuteen ja läpinäkyvyyteen. Toisaalta tuotantoratkaisujen keskittäminen on ristiriidassa inhimillisen vapauden ja vastuun periaatteiden kanssa. Eucken korosti erityisesti kantilaisen etiikan vaatimusta kohdella jokaista ihmistä päämääränä sinänsä, minkä keskusjohtoinen talous ”ihmisrattaineen” teki käytännössä mahdottomaksi (1990: 126).

Huolimatta ordoliberalismin kritiikistä 1800-luvun poliittista taloustiedettä kohtaan, sekä Eucken että Böhm seurasivat klassista liberalismia pitäessään vaihtotaloutta ylivertaisena tuotantomuotona. Järjestelmän tasolla kyse oli ennen kaikkea hajautettujen markkinoiden tehokkuudesta informaation prosessoinnissa ja kyvyssä reagoida kuluttajien muuttuviin tarpeisiin. Molempien ajattelutavan ytimessä oli myös klassiselle liberalismille tyypillinen pyrkimys yksilönvapauden puolustamiseen ja suvereenin vallan rajoittamiseen. Taloudellinen vapaus oli ordoliberalismille kuitenkin kompleksinen ilmiö, joka nojasi olennaisesti myös kilpailuun haitallisesti vaikuttavien vapauksien rajoittamiseen. Monopolit, kartellit sekä erityisten intressiryhmien valta olivat esimerkkejä ilmiöistä, jotka rajoittavat olennaisesti niin kuluttajien kuin markkinoille pyrkivien tuottajien vapautta (Eucken 1990: 291ff.). Tästä syystä vapaus ei ollut ordoliberalismille missään vaiheessa absoluuttinen ja

rajoittamaton oikeus vaan vaihtotalouden ideaalityyppiä koskeva teoreettinen ongelma: miten paljon markkinatoimijoiden vapautta voidaan rajoittaa kilpailun edistämisen nimissä?⁴

Vaihtotalouden ideaalityyppiä koskevassa analyysissään Eucken erottikin toisistaan talouden yleistä järjestäytymistä koskevat *konstituivat periaatteet* ja markkinoiden toimintaa säätelevät *reguloivat periaatteet* (ks. Eucken 1950: 315ff.). Esimerkiksi vakaa hintajärjestelmä kuuluu vaihtotaloutta konstituiviin periaatteisiin, jonka tehtävänä on ylipäättään varmistaa markkinajärjestelmän toteutuminen. Moderneissa valtioissa tätä tehtävää toteuttaakin parhaiten poliittisesta määräysvallasta riippumaton keskuspankki, jonka teoretisoinnista ja puolustamisesta tuli eräs ordoliberaalin tradition keskeisimmistä päämääristä. Kilpailu- ja monopolilainsäädäntö kuuluvat puolestaan markkinoita reguloiviin periaatteisiin. Niiden tarkoituksena on puuttua markkinoiden toimintaan sellaisissa tilanteissa, joissa jonkin markkinatoimijan valta uhkaa markkinoiden avoimuutta tai estää kilpailun toteutumisen.⁵

Muita keskeisiä vaihtotaloutta konstituivia periaatteita olivat muun muassa markkinoiden avoimuus, sopimuksen vapaus, yksityisomaisuuden suoja sekä markkinatoimijoiden vastuu tappioista (Rickert 2015: 167–168). Vaikka Eucken ei juurikaan kommentoinut valtion finanssipoliittisten toimenpiteiden laajuutta, piti hän ennakoitavuutta ja jatkuvuutta talouspolitiikan keskeisenä ehtona (1950: 294). Kyse ei ollut missään tapauksessa *laissez-faire* –tyyppisestä ideasta, jossa valtio jättäisi markkinat toimimaan oman onnensa nojaan (1990: 26). Esimerkiksi valtion takaama minimitulo voidaan hyvin perustella Euckenin mukaan työvoiman uusintamisen ja kilpailun edistämisen näkökulmasta (1990: 312). Markkinatoimijoiden kannalta sekä konstituovien että reguloivien periaatteiden keskeisimpänä ehtona on näiden kyky edistää markkinaympäristön mahdollisimman häiriötöntä toimintaa.

---

⁴ Kuten Böhm esitti, vaihtotalouden kiinteästi kuuluva kilpailu tuli ymmärtää ensi sijassa vallan kumoamiseen tähtäävänä instrumenttina (*Entmachtungsinstrument*), jonka keskeisenä tarkoituksena on suojella kuluttajia niin keskusvallan kuin muiden markkinatoimijoiden mielivallalta (Böhm 1960: 22).

⁵ Reguloivien ja konstituovien periaatteiden ero on lähellä sitä, mitä Tuori & Tuori (2014: 35) nimittävät eroksi mikroekonomisen ja makroekonomisen konstituution välillä. Euroopan unionin kontekstissa mikroekonominen konstituutio viittaa ensi sijassa kilpailulainsäädäntöön, ja makroekonominen konstituutio Maastrichtin sopimuksesta periytyvään sääntöperustaiseen koordinaatioon.

Euckenin ja varhaisten ordoliberalistien suhdetta valtioon ja politiikkaan voidaan kuvata eräänlaisen kaksoisroolin kautta. Klassista liberalismia seuraten he korostivat markkinoiden autonomiaa suhteessa poliittiseen valtaan ja kritisoivat sekä fasismin että reaalisosialismin valtiouuskovaisuutta. Samalla he kuitenkin näkivät ”vahvan valtion” olevan häiriöille ja manipulaatiolle alttiin vaihtotalouden välttämätön edellytys. Valtion tehtävä tuli kuitenkin ymmärtää ensi sijassa formaalina, muotoa tai rakenteita koskevana suunnitteluna. Kuten Eucken kirjoitti esseessään *This Unsuccessful Age* (1952): ”Valtion tulee vaikuttaa talouden muodollisiin periaatteisiin, mutta ei ohjata itse talouden prosessia [...]”

– muotoja koskeva suunnittelu: kyllä! Talouden prosessien suunnittelu ja kontrolli valtion taholta: ei! Olennaista on tunnistaa ero muodon ja prosessin välillä ja toimia sen mukaan. (1952: 95–96)

Tästä syystä ei olekaan yllättävää, että ordoliberalismin politiikkakäsitys nojasi vahvasti juuri sääntöperustaisuuteen ja toimeenpanevan vallan keskeiseen asemaan. Mitä vähemmän poliittinen päätöksenteko häiritsee talouden tai taloudellisen toimintaympäristön ennakoitavuutta, sen parempi. Mitä vahvempi on talouspolitiikan oikeudellinen kehys, sitä helpommin edellinen tavoite on saavutettavissa (Sally 1996: 8). Tässä suhteessa ordoliberalismin politiikkakäsitystä voidaan luonnehtia paradoksaaliseksi. Yhtäältä se pyrki muotoilemaan käsityksen markkinataloudesta järjestyksenä, jonka olemassaolo tarvitsee tuekseen vahvan valtion. Toisaalta valtion poliittista liikkumatilaa tuli merkittävästi kaventaa juuri perustuslaillisen järjestyksen kautta.

3. Taloustiede normatiivisena tieteenä: Laki ja oikeus

Euckenin pyrkimys analysoida ideaaleja järjestyksiä ei siis tarkoittanut pelkkien teoreettisten säännönmukaisuuksien muotoilua. Kyse oli sitä vastoin talouden lakien siirtämistä konkreettiseen toimintaan. Taloustiede oli ymmärrettävä *normatiivisena tieteenä*, jonka tavoitteena on muotoilla hyvän ja taloudellista toimintaa edistävän valtiollisen järjestyksen ehdot.

Ordoliberaalien ajatukset valtion ja oikeuden vahvasta roolista saivat toki tuulta alleen historiallisista tapahtumista. Weimarin tasavalta oli poliittisesti epävakaa järjestelmä, jota rasittivat taloudellisesti varsinkin ensimmäisestä maailmansodasta periytyneet velat ja

sotakorvaukset (ks. esim. Wegmann 2000). Vaikka vuonna 1919 voimaan perustuslain henkeä voidaan luonnehtia liberaaliksi, antoi se presidentille laajat valtaoikeudet muun muassa poikkeustilalainsäädännön kautta. Tasavaltaa seurannut kansallissosialistinen hallinto ja sen talouspolitiikka oli yhdistelmä finanssikapitalismia ja suunnitelmataloutta, jota luonnehtivat keskeisten teollisuudenalojen kansallistaminen, sotavarustelu sekä aggressiivisesti täystyöllisyyteen pyrkivä finanssipolitiikka. Tästä syystä myös ordoliberalismin oikeutta ja ennakoitavuutta korostava lähestymistapa rinnastetaan usein näihin historiallisiin olosuhteisiin (esim. Ptak 2009; Allen 2005).

Walter Euckenin keskeisimmät argumentit olivat kuitenkin lähtökohtaisesti teoreettisia, ja ne seurasivat hänen ideaalityyppejä koskevista analyyseistaan. Hän korosti, että taloustieteilijöiden on mahdotonta perustaa teoriansa nopeasti muuttuvien poliittisten olosuhteiden tai taloudellisten toimintaympäristöjen varaan (1950: 10). Tästä syystä myös taloustieteen teoreettisen välineistön tulee olla riippumaton viime kädessä riippumaton yksittäisistä historiallisista kehitysvaiheista. Kaikki todelliset teoreettiset käsitteet ovat käsitteitä *a priori* – ne eivät palaudu mihinkään yksittäiseen historialliseen tilanteeseen tai teknologiseen kehitysvaiheeseen. Tästä syystä myös taloustieteellisen tiedon on viime kädessä toteutettava ankaran yleispätevyyden vaatimus: sen yleiset periaatteet on artikuloitava *universaalien lakien* muodossa.⁶

Ei siis ollut sattumaa, että laki ja oikeus valikoituivat Euckenin järjestelmän keskeisiksi periaatteiksi. Juuri laki ja oikeus ovat mekanismeja, jotka parhaiten toteuttavat teoreettiselle tiedolle ominaisia pysyvyyden ja muuttumattomuuden ihanteita; juuri ne auttavat tekemään taloudellisesta toimintaympäristöstä hallittavan ja ennakoitavan. Peli tai kilpailu yksinkertaisesti tarvitsee pysyvät ”pelisääntönsä”. Tässä mielessä Euckenin ajattelu noudatteli länsimaisen poliittisen filosofian idealistista (tai utopistista) traditiota, joka Platonista lähtien on perustanut poliittisen järjestyksen idean tiedolliselle järjestykselle.

---

⁶ Toki lakien ja yleisten periaatteiden muotoilu oli keskeinen osa myös klassista poliittista taloustiedettä. Taloustieteen sisäinen pyrkimys autonomiaan ja moraalifilosofiasta irrottautumiseen aina Jean-Baptiste Say’sta lähtien liittyi olennaisesti tähän pyrkimykseen muodostaa universaaleja lakeja, jotka pätsivät kaikissa olosuhteissa tuotantomuodoista riippumatta. Silti monet 1800-luvun poliittisen taloustieteen merkittävimmistä aikaansaannoksista (esimerkiksi David Ricardon maanvuokralaki) olivat kiinni konkreettisissa tuotanto- ja omistussuhteissa, tai pyrkivät selittämään näitä.

Tämän tradition kantavana ajatuksena oli, että poliittinen järjestys voidaan muodostaa rationaalisesti pysyviin ja ikuisiin periaatteisiin nojaten, ja sen keskeisimpänä periaatteena tulee olla muuttumattomuus.⁷

Euckenin taustalla ei ollut kuitenkaan yksinomaan klassisen poliittisen filosofian idealistinen perintö, vaan Husserlin varhaistuotannossaan esittämät näkemykset tieteen luonteesta (Herrmann-Pillath 1994; Klump 2003; Weisz 2001). Eucken näytti vaikuttuneen ennen muuta Husserlin tavasta käsitellä tiedettä yhtenäisenä järjestelmänä, jossa erityistieteet, niiden teorit ja käsitteet ovat yhteydessä toisiinsa. Husserl perusti tämän ”ankaraksi tieteeksi” kutsumansa järjestelmän kokemuksellisen evidenssin (*Evidenz*) idealle, joka toimii viimekätisenä viitepisteenä erityistieteiden käsitteille ja ideoille. Kaikki todet väittämät viittaavat viime kädessä kokemukseen tai kokemukselliseen ilmeisyyteen, ja ilman tätä yhteyttä tiede on jatkuvasti vaarassa ajautua pelkäksi teoretisoinniksi. Mutta ilman teoreettista viitekehystä tieteestä tulee yksinomaan tosiasioden listaamista. Tästä syystä tiedon järjestelmä on, kuten Eucken *Grundlagen*-teoksessaan siteeraa Husserlin *Logische Untersuchungen* -teosta, ”alue, jota hallitsee ja yhdistää kaaoksen sijaan yhdenmukaisuus ja lainmukaisuus” (1950: 304). Kuten esimerkiksi fysiikan tai matematiikan tapauksessa, juuri lait kytkevät toisiinsa kulloisenkin ilmiöalueen peruskäsitteet ja asettavat ne suhteeseen keskenään (klassisessa fysiikassa ”voima” on massan ja kiihtyvyyden tulo). Lait toisin sanoen ilmaisevat sen, mistä kulloisessakin ilmiöalueessa on kyse: mitkä ovat ne perustavat säännönmukaisuudet, jotka muodostavat kaikkien yksittäisten teorioiden viitepisteen.

Teoksessaan *Kapitaltheoretische Untersuchungen* (1954: 29) Eucken viittaakin Husserlin *Logische Untersuchungen* -teokseen jäsentäessään taloustieteen tosiasioden ja lakien välistä suhdetta. Taloustieteen teoreettinen luonne ei merkitse Euckenin mukaan yksinomaan yleisten hypoteesien rakentamista vaan pysyvien ja välttämättömien periaatteiden löytämistä – ajatus, joka Euckenin mukaan käy täysin yksiin Husserlin tieteenfilosofisen lähestymistavan

---

⁷ Kuten Sokrates toteaa Platonin *Valtiossa*, ”jos kerran valtiomme on perustettu oikealla tavalla, se on täydellisen hyvä” (427e) – niin Platonille kuin Aristoteleellekin juuri ”laki” (*nomos*) merkitsi sitä poliittisen yhteisön kokoavaa periaatetta, jonka muuttumattomuus takaa osien välisen harmonian. Milene Wegmann (2000: 204ff.) käsittelee tätä ajatusta suhteessa ordoliberalismin ”tomistisiin” lähtökohtiin eli Tuomas Akvinolaisen ”järjestyksen” metafysiikkaan. Akvinolaisen luonnonoikeudellinen teoria perustui juuri tämän kykyyn jäljitellä ”jumalallista järjestystä” ja hän piti kaiken moraaliajattelun perustana kykyä hahmottaa tämän järjestyksen yleiset lainalaisuudet.

kanssa. Jäsentäessään tieteellisen universaalisuuden eri asteita Husserl päätyi pitämään ”lainmukaista yleisyyttä” ideaalisuuden korkeimpana muotona erotuksena ”faktuaalisesta ja kontingentista” yleisyydestä (Husserl 1984) – yleisyydestä, joka perustuu esimerkiksi morfologisille yhteyksille (”tammenmuotoinen”) tai perheyhtäläisyydelle (”pelit”). Apodiktiset ideaalisuudet kuten matematiikan ja logiikan totuudet voidaan sen sijaan ilmaista täysin eksaktisti lakien muodossa (esim. ”kolmannen poissuljetun laki”). Toisin kuin empiiriset yleistykset, nämä lait muodostavat sisäisesti koherentin järjestelmän, joka voidaan ymmärtää myös normatiivisesti velvoittavana.

Husserl itse kutsui tätä ajatusta ”normatiivisen käänteen” nimellä (Husserl 1985: 30): esimerkiksi logiikan totuudet eivät ainoastaan kuvaa johdonmukaisen ajattelun rakenteita, vaan ne eksplikoivat oikean ja koherentin ajattelun rakenteelliset ehdot. Logiikka ei kerro, millaista hyvä ajattelu on sisällöltään vaan kuvaa tämän ajattelun välttämättömät ehdot.

Vastaavalla tavalla Eucken ajatteli, että taloustieteen perustavat aksioomat muodostavat loogisesti yhdenmukaisen järjestelmän, joka tulee ymmärtää myös normatiivisesti velvoittavana. Kuten logiikka se ei ota kantaa taloudellisen toiminnan tai tuotannon sisältöön: mistään yleispätevästä teoriasta ei voida johtaa kulloisenkin yhteiskunnan tarpeita. Sen sijaan taloustieteellisen teorian ehdoton vaatimus on sen looginen ristiriidattomuus. Taloustieteen teorialat toisin sanoen kuvaavat täydellisen pelin ideaaliset periaatteet, eräänlaiset yleispätevät säännöt, jotka pätevät olosuhteista riippumatta. ”Oikein muodostetut teoreettiset propositiot [Sätze] ovat yleispätevässä totuudessaan riippumattomia yksittäisistä ilmiöistä”, Eucken kirjoittaa –

Tässä käy ilmi, miten taloustieteellisten teorioiden ajankohtaisuus [Zeitbedingtheit] on ymmärrettävä: teoreettiset propositiot ovat ajankohtaisia ainoastaan aktualisuudessaan, eivät suhteessa totuuteen. (Eucken 1934: 30)

Vaikka Euckenin muotoilu on koukeroista, ajatus on selvä: taloustieteellisten teorioiden tai propositioiden ”totuus” ei ole riippuvainen empiirisistä tekijöistä tai historiallisista olosuhteista. Niiden totuus on riippuvainen ainoastaan siitä asemasta, mikä näillä teorioilla tai propositioilla on osana koko teorian muodostamaa kokonaisuutta. Koska nämä ideat ovat eksakteja, muodostavat ne loogisesti ristiriidattoman järjestelmän.

Kuten ensimmäisessä osassa esitin, Eucken hyödynsi Husserlin fenomenologisen reduktion periaatetta yrityksessään lähestyä taloudellisen toiminnan kohteita ennakkoluulottomasti ja ilman historiallisen teorian tuomaa painolastia. Analysoidessamme hyödykkeitä (kuten uunia) on meidän luovuttava tavanomaisista näkökannoista tai teorioista kuten panos–tuotos-suhteesta, rajahyödyistä tai vaihtoehtoiskustannuksista. Sen sijaan on kysyttävä, millainen on se tuottajien, tuotantotapojen ja -olosuhteiden kokonaisuus, joka muodostaa kulloisenkin taloudellisen järjestyksen – mitkä ovat talouden ideaaliset pelisäännöt? Edellä esitettyjen näkökohtien valossa on kuitenkin ilmeistä, ettei tämä taloudellisten käsitteiden ”puhdistaminen” historiallisesta ja empiirisestä painolastista liittynyt yksinomaan pyrkimykseen lähestyä tuotantoa ennakkoluulottomasti. Kyse oli myös Euckenin vaatimuksesta puhdistaa taloustieteelliset käsitteet kaikesta empiirisestä sisällöstä, määrittää niiden totuusarvo puhtaan teoreettisesti ja eksaktisti. Husserlia seuraten tämä tarkoitti teoreettisten ideoiden ja propositioiden kääntämistä lakien muotoon.

On siis tärkeää ymmärtää, ettei Euckenin hahmottama taloustieteen normatiivinen tehtävä merkinnyt sen palauttamista osaksi moraalifilosofiaa: ”Taloustieteen on pidettävä kiinni autonomiastaan suhteessa kaikkiin muihin tieteisiin, sillä kaikilla on omat ongelmansa ratkaistavanaan” (1950: 311). Taloustieteen normatiivisuus tuli sen sijaan ymmärtää tieteen sisäisenä velvoittavuutena, talouden eksaktien ideoiden johdonmukaisena soveltamisena. Esimerkiksi hintavakauden keskeisyys vaihtotalouden kannalta ei noussut historiallisesta tilanteesta kuten 1920-luvun hyperinflaatiosta, vaan ideaalityypistä itsestään. Kyse on vaihtotalouden ideaan sisältyvästä periaatteesta, joka on looginen tai käsitteellinen edellytys ennakoitavan toimintaympäristön toteutumiselle.

Voidaankin hyvällä syyllä väittää, että lain ja oikeuden valikoituminen talouspoliittisen koordinaation mekanismeiksi ei ollut yksinomaan vastaus Weimarin tasavallan oikeudelliseen heikkouteen tai natsien harjoittamaan vallan keskittämispyrkimyksiin. Lain ja oikeuden korostaminen johtui ordoliberalistien keskeisestä teoreettisesta valinnasta määrittää talous yksittäisten markkinatoimijoiden välisenä kilpailuna ja taloustiede tämän kilpailun pysyvien ja muuttumattomien periaatteiden teoreettisena kuvauksena (Eucken 1934: 33). Talous itse oli siis nähtävä pelinä ja taloustiede sitä koskevien loogisten pelisääntöjen analyysina ja optimointina.

Tästä syystä ordoliberalistien näkemys talouspolitiikasta olikin viime kädessä varsin epäpoliittinen, jos politiikka ymmärretään tässä demokraattisen perinteen mukaisesti kilpailevien näkemysten välisenä kamppailuna. Talouspolitiikan keskeisimpänä vaatimuksena on kunnioittaa ideaalitupepistä itsestään nousevaa loogisten periaatteiden ehdottomuutta ja ristiriidattomuutta, toisin sanoen vaalia pelisääntöjen optimaalista toteutumista. Parhaiten se varmistaa tämän tekemällä näistä periaatteista pysyviä. Siksi talouspolitiikan ”konstitutionalisointi” – sitä koskevien valintojen kirjaaminen lakiin tai perussopimukseen – on paras tapa edistää taloustieteen normatiivista tehtävää, teoreettisen ideaalin siirtämistä todelliseen maailmaan. Ordoliberalismi uskoi valtioon, mutta se ei uskonut politiikkaan: lait ja säännöt, niiden muodostava pysyvyys, ”vapauttavat taloustieteen [Nationalökonomie] kaikista muotivirtauksista ja erilaisten intressiryhmien, intellektuellien ja kadunmiesten päiväpolttavista puheista” (Eucken 1954: 30).

Johtopäätökset

Kuten olen esittänyt tässä artikkelissa, ordoliberalismi oli talousteoreettinen ja -poliittinen liike, joka kehittyi epäonnistuneen oikeusvaltion ja poliittisen vastakkainasettelun olosuhteissa. Se pyrki sovittamaan uudella tavalla yhteen avoimen markkinatalouden ja vahvan oikeusvaltion, sekä tarjoamaan uuden kehikon talouspolitiikan harjoittamiselle. Nämä pyrkimykset eivät kuitenkaan heijastaneet yksinomaan historiallisia olosuhteita, vaan ne liittyivät laajempiin teoreettisiin kysymyksiin taloustieteen tehtävästä ja menetelmällisestä perustasta. Ordoliberalistit, erityisesti liikkeen perustaja Walter Eucken, pyrkivät ylittämään 1800-luvulta periytyvän historiallisen koulukunnan ja metodologisen individualismin välisen vastakkainasettelun kehittämällä teorian taloudellisen ”järjestyksen” (Lat. *ordo*) ideaalisista muodoista. Näiden muotojen ytimessä oli ajatus ideaalisista ”pelisäännöistä”, joiden valinta viime kädessä määrää taloudellisen järjestyksen luonteen. Tästä syystä talouspolitiikan keskeisimmät valinnat ovat vahvasti oikeudellisia kysymyksiä.

Järjestyksen käsitteellä oli ordoliberaaleille myös normatiivinen funktio: sen tarkoituksena oli kuvata paras mahdollinen talouden järjestys. Tämän normatiivisen ideaalin ytimessä oli vaatimus ennakoitavuudesta ja pysyvyydestä, jotka edesauttavat markkinatoimijoiden tulevaisuuteen kohdistuvia odotuksia. Ordoliberalismi hyödynsi matematiikkaa varsin

niukasti eikä esimerkiksi Eucken turvautunut juurikaan ekonometrisiin laskelmiin. Silti hänen teoreettinen käsitteistönsä nojasi vahvasti matematiikalle ja logiikalle ominaiseen eksaktiin ideaalisuuteen: aksiomaattisen järjestelmän tavoin talouden ideaaliset pelisäännöt on voitava kuvata kerralla tyhjentävästi ja eksaktisti. Avoimen markkinatalouden normatiivinen houkuttelevuus ei siis perustu yksinomaan sen pyrkimykseen edistää vapautta ja rajoittaa suvereenia valtaa, vaan olennaisesti myös järjestelmän sisäiseen ristiriidattomuuteen. Parhaat pelisäännöt ovat sellaisia, jotka (1) muodostavat loogisesti koherentin järjestyksen; (2) voidaan määritellä mahdollisimman tarkasti etukäteen; (3) parhaiten takaavat pelin jatkuvuuden ja ennakoitavuuden.

Ordoliberalismin suosio toisen maailmansodan jälkeisessä Länsi-Saksassa perustuikin olennaisesti juuri tähän kahden suunnan neuraalisuuteen. Yhtäältä sen keskeiset edustajat eivät olleet ryvettyneet natsi-Saksan hallinnossa, ja esimerkiksi tunnetut ordoliberalistit Wilhelm Röpke ja Alexander Rüstow viettivät suuren osan 1930-luvusta maanpaossa. Toisaalta, poliittisen neutraalisuuden ohella, ordoliberalismin edustama tieteellisyys edusti ideologioista vapaata lähestymistapaa.

Kuten alussa totesin, Euroopan talous- ja rahaliiton kriisin voidaan sanoa vahvistaneen myös ordoliberalismin mukaista sääntöperustaista talouspolitiikkaa. Monet euroalueen kannalta keskeisistä tulevaisuuden kysymyksistä liittyvät itse asiassa juuri tämän politiikan tulevaisuuteen ja legitimizeettiin: Jääkö euroalue yksinomaan kansallisvaltioiden väliseksi instituutioksi, jota määrittävät velka-astetta ja budjettipolitiikkaa koskevat normit? Vai lähteekö euroalue kehittämään myös toisenlaista politiikkaa esimerkiksi yhteisen finanssipolitiikan, verotusoikeuden tai oman valtionvarainministeriön keinoin? Millaiseksi EKP:n mandaatti tulevaisuudessa muodostuu?

Kysymykset ovat laajoja ja niiden tarkastelu ei kuulu tämän artikkelin tehtävään. Toivoakseni olen kuitenkin osoittanut, että monet eurooppalaisen demokratian keskeisistä kysymyksistä kytkeytyvät nimenomaan oikeuden ja talouden suhteeseen, ennen kaikkea euroalueen ja sen sääntöperustaisen politiikan tulevaisuuteen. Eurokriisi on osoittanut, ettei Euroopan kuuluisan ”demokratiavajeen” taustalla ole enää kansalaisten vähäinen mielenkiinto vaan poliittisten instituutioiden muuttunut luonne.

Bibliografia

- Blumenberg-Lampe, Christine (1973) *Das wirtschaftspolitische Programm der 'Freiburger Kreise'. Entwurf einer freiheitlich-sozialen Nachkriegswirtschaft. Nationalökonomien gegen den Nationalsozialismus*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Bonefeld, Werner. 2012. "Freedom and the Strong State. On German Ordoliberalism." *New Political Economy* 17 (5): 633–656.
- Böhm, Franz (1933) *Ontologie der Gescshichte*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Böhm, Franz (1937) *Die Ordnung der Wirtschaft als geschichtliche Aufgabe und rechtsschöpferische Leitung*. In Böhm, Eucken and Großmann-Doerth eds.: *Ordnung der Wirtschaft*. Stuttgart and Berlin: W. Kohlhammer.
- Böhm, Franz (1960) *Reden und Schriften*. Karlsruhe: C.F.Müller.
- Böhm, Franz (1980) *Freiheit und Ordnung in der Marktwirtschaft*. Baden-Baden: Nomos.
- Eucken, Walter (1947) *Nationalökonomie wozu?* 3rd edition. Godesberg: Verlag Helmut Küpper.
- Eucken, Walter (1948) "On the Theory of the Centrally Administered Economy. An Analysis of the German Experiment", *Economica* 15(58), 79–100.
- Eucken, Walter (1950/[1940]) *The Foundations of Economics. History and Theory of Economic Reality*, London: Hodge.
- Eucken, Walter (1954) *Kapitaltheoretische Untersuchungen*. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Eucken, Walter (1989/[1939]) *Die Grundlagen der Nationalökonomie*. 9th edition. Berlin: Springer-Verlag.
- Eucken, Walter (1990/[1952]) *Die Grunsätze der Wirtschaftspolitik*. 6th edition. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Foucault Michel (2008) *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France 1978–1979*. Toimittanut Michel Sennelart. Kääntänyt englanniksi Graham Burchell. Basingstoke: Palgrave.
- Goldschmidt, Nils (2013) "Walter Eucken's place in the history of ideas", *The Review of Austrian Economics* 26(2), 127-147
- Habermas, Jürgen (2012) *The Crisis of the European Union: A Response*. Kääntänyt Ciaran Cronin. Cambridge: Polity Press.

- Haselbach, Dieter (1994) "Soziale Marktwirtschaft als Gründungsmythos. Zur Identitätsbildung im Nachkriegsdeutschland" teoksessa C. Mayer-Iswandty (ed.) *Zwischen Traum und Trauma – Die Nation. Transatlantische Perspektiven zur Geschichte eines Problems*, Tübingen: Stauffenburg, 255–266.
- Hemerijck, Anton (2013) *Changing Welfare States*. Oxford: Oxford University Press.
- Herrmann-Pillath, Carsten (1994) "Methodological Aspects of Eucken's Work", *Journal of Economic Studies* 21(4), 46–60.
- Husserl, Edmund (1950) *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie. Edited by Walter Biemel. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers
- Husserl, Edmund (1984) *Erfahrung und Urteil*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Husserl, Edmund (1985) *Einleitung in die Logik und Erkenntnistheorie*. Vorlesungen 1906/07. Edited by Ullrich Melle. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff.
- Husserl, Edmund (2012). *Eurooppalaisten tieteidien kriisi ja transsendentaalinen fenomenologia*. Suomentanut Markku Lehtinen. Gaudeamus, Helsinki.
- Keynes, John Maynard (1964) *General Theory of Employment, Interest and Money*. New York: Harcourt, Brace & World Inc.
- Klump, Rainer & Wörsdörfer, Manuel (2011) "On the affiliation of phenomenology and ordoliberalism: Links between Edmund Husserl, Rudolf and Walter Eucken", *The European Journal of the History of Economic Thought* 18(4), 551–578.
- Klump, Rainer (2003) "On the phenomenological roots of German "Ordnungstheorie": What Walter Eucken owes to Edmund Husserl". In *L'ordolibéralisme allemand. Aux sources de l'Economie sociale de marché*. Ed. by Patricia Commun, Cergy-Pontoise: CIRAC/CICC, pp. 149-61.
- Labrousse, Agnes & Weisz, Jean-Daniel eds. (2001) *Institutional Economics in France and Germany*. Berlin: Springer-Verlag.
- Meiers, Franz-Joseph (2015). *Germany's Role in the Euro Crisis*. Heidelberg: Springer.
- Moravcsik, Andrew (1998) *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Ithaca NY: Cornell University.

- Mäki, Uskali (1997) "Universals and the methodenstreit: a re-examination of Carl Menger's conception of economics as an exact science", *Studies in History and Philosophy of Science* 28/3, 475-495,
- Peacock, A. and Willgerodt, H. (eds) (1989) *Germany's Social Market Economy: Origins and Evolution*. London: MacMillan.
- Ptak, Ralf (2009) "Neoliberalism in Germany: Revisiting the Ordoliberal Foundations of the Social Market Economy". Teoksessa Mirowski, Philip Plehwe, Dieter (toim.) *The Road From Mont Pèlerin: The Making of The Neoliberal Thought Collective*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 98–138.
- Renker, Jan (2009) "Die Krisis der Moderne bei Rudolf Eucken, Edmund Husserl und Walter Eucken". Teoksessa Gander, Goldschmidt and Dathe (toim.) *Phänomenologie und die Ordnung der Wirtschaft. Edmund Husserl – Rudolf Eucken – Walter Eucken – Michel Foucault*. Würzburg: Ergon, 41–66.
- Sally, Razeen (1996) "Ordoliberalism and the Social Market: Classical Political Economy from Germany", *New Political Economy* 1(2), 233–257.
- Sinn, Hans-Werner (2014) *The Euro Trap. On Bursting Bubbles, Budgets, and Beliefs*. Oxford: Oxford University Press.
- Streit, Manfred & Mussler, Werner (1994) "The Economic Constitution of the European Community: From Rome to Maastricht", *Constitutional Political Economy* 5(3), 319–353.
- Tuori, Kaarlo & Tuori, Klaus (2014) *The Eurozone Crisis: A Constitutional Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vanberg, Viktor (2001) *The Constitution of Markets: Essays in Political Economy*. London: Routledge.
- Wegmann, Milène (2000) *Früher Neoliberalismus und europäische Integration. Interdependenz der nationalen, supranationalen und internationalen Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft (1932–1965)*. Baden-Baden: Nomos-Verlags-Gesellschaft.
- Weisz, Jean-Daniel (2001) "A Systemic Perception of Eucken's Foundations of Economics". Teoksessa Labrousse, Agnes and Weisz (2001), 129–156.
- Young, Brigitte (2014) "The Power of Ordoliberalism in the Eurozone Crisis Management". Teoksessa Daniel Dăianu, Carlo D'Adda, Giorgio Basevi ja Rajeesh

Kumar (toim.) *The Eurozone Crisis and the Future of Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 126–137.